

FOLKLORUMUZDA TÜRKÜ DERLEMECİLİĞİ

*Arş.Gör.Cahit AKSU

Ekonomik, kültürel ve toplumsal olayların, değişen koşulları içerisinde halkımızın, kültür ürünlerini tesbit etme, yaşatma ve değerlendirme isteği folklorik ürünlerimizin derlenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Hızla gelişen yaşantı, halkın kültür değerlerini koruyamamasına ve yeni değerler yaratamamasına neden olmaktadır. Dolayısı ile folklor ürünlerinin hemen derlenmesi gerektiği ortaya çıkmış ve bu konuda yapılan birkaç idealist bireysel çalışmanın yetersizliği görülerek “Dar-ül Elhan” adıyla bilinen İstanbul Konservatuarı bünyesinde 1926-1929 yılları arasında ilk bilimsel derleme çalışması yapılmıştır.¹

Bir toplumun folklor bünyesinde birçok malzeme mevcuttur. Halk edebiyatından, adet ve merasimlere, inanışlara, halk hekimliğine, giyim kuşam, evlere ve yemeklere kadar herşey folklor malzemesi sayılır.²Burada “Halk Müziği Derlemesi” ile “Derleyici”yi konu ediniyoruz.

Bir folklor müziğinin piyasada çalışan bir müzisyen tarafından görünüşü ve değerlendirilişi başkadır, bir müzik bilimci ya da besteci tarafından görülüşü ve değerlendirilişi başkadır. Aslında müzik bilimci ve besteci olmak bile iyi bir folklorcu olmaya yetmez. Herşeyden önce konuyu sevmek ve önemini bilmek gerekir. Ayrıca edebiyat, halkoyunları, tarih, sosyoloji, psikoloji konularında da hazırlıklı olmak gerekir.

Hele ekonomi ve özellikle köy ekonomisi konusunda genel hatlarıyla da olsa mutlaka bilgi sahibi olunmalıdır. Çünkü bu bilgi dalları, toplumsal koşulları anlamamıza yardım ederler. Her folklor eseri de bütünü ile toplumsal koşulların ürünü olduğu için, kendisini doğuran toplumsal koşulları gözönünde tutmak zorunluluğu vardır. Bu bilgi dallarının yardımı olmaksızın toplumsal koşulları değerlendirmek mümkün olmadığı gibi folklor ürünlerini de değerlendirmek mümkün değildir.

Folklorun her konusu için gerekli olan bu durum, müzik derlemeciliği için de aynen sözkonusudur. Bu yüzden folklor derlemeciliğinde “bakış”tan, “karşılaştırma” noktasına kadar her aşama, derlemecinin bir takım özelliklere sahip olmasını şart koşar.

*Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bilimleri Bölümü,
Arş.Gör.Cahit AKSU

¹ K.T.Ü., Fatih Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Müzik Öğretmenliği, THM Ders Notları, s.10

² K.T.Ü., Fatih Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Müzik Öğretmenliği Derlemecilik Dersi, Ders Notları

Müzik derlemecisinde aranacak nitelikler şöyle özetlenebilir.

1. Derlemeci, herşeyden önce halkı, halk kültürünü ve derleme işini sevmelidir. Derleme konularına ilgi duymalıdır.
2. Derlemeci, ya besteci ya da müzik bilimci olmalıdır. iyi bir müzik kulağına ve tahlil yeteneğine sahip bulunmalıdır.
3. Derlemeci, derleme yöntemlerini, ilkelerini, tekniğini bilmelidir.
4. Derlemeci, özellikle halk edebiyatı konularında bilgili olmalıdır.
5. Derlemeci, halkoyunları konusunda yeterince genel bilgiye ve gözleme sahip olmalıdır.
6. Derlemeci, ekonomi, tarih, sosyoloji, psikoloji ve mitoloji gibi konularda yeterince ön bilgiye sahip olmalıdır.
7. Derlemeci, derlemenin her aşamasında sevgi, bilgi ve sabırla her türlü ön yargıdan uzak bir bilim adamı tarafsızlığıyla çalışmalı, sezgi ve gözlem yeteneğine sahip olmalıdır.

Müzik derlemesi için kurulan ekiplerdeki kişiler bu özelliklere ne kadar çok sahip ise, bütün aşamaları ile derleme işi, o ölçüde amaca uygun ve bilimsel olabilir.

Müzik derlemecisi daha çok şu konularla ilgili çalışma yapmalıdır.

- a) Türküler (kadın ve erkek türküleri)
- b) Çalgısal ezgiler (kadın ve erkek folkloruna ait müzikler)
- c) Dinsel müzik türleri (kadın ve erkek folkloruna ait bu tarz eserler)
- d) Çocuk folkloruyla ilgili müzikler.
- e) Tekerlemeler, müzikli masallardaki ezgiler.

Müzik Derleyicisinin çalışmasını planlaması

Çalışmayı düşündüğü konuyu iyice netleştiren derleyici, çalışmayı sığdıracığı zamanı, çalışmayı düşündüğü yere, konuya ve kendi kabiliyet özelliklerine göre çok iyi planlar. Sahaya çıkmadan önce konuyla ilgili ulaşabildiği tüm eserleri okur. O bölgede daha önce çalışmış olan derleyiciler varsa onlarla ve o bölgenin ileri gelenleri ile temas kurar. O bölgede varsa daha önce yapılmış kayıtları ve filmleri inceler. Çalışmasında faydalı olabilecek malzemeyi ve teçizatı sağlar ki, müzik derlemecisinin yanında muhakkak kalemler, nota kağıtları, hem pille hem de elektrikle çalışan ses kayıt cihazları ve ses kayıt bantları bulunmalıdır. Bunlara ek olarak ses kayıt cihazına kayıt edilen sesler sonradan dinlenirken, cihazın yavaş veya çok hızlı çalışması durumunda eserin normal süratinin tesbiti için malzemeler arasında diyapazon ve akort düdüğü de bulunmalıdır. Tüm bunların yanında derlemeci konuyla ilgili folklor bilgilerini gözden geçirmeli, eğer hikayeler, türküler ve bilmeceler gibi bir takım folklor bilgilerine sahip değilse kaynak kişilerle yapılacak sohbetlerde, faydalı olacağından, bu bilgilerden bir miktar öğrenmelidir.

Derleyicinin, çalıştığı müzik parçası ile ilgili şu bilgilere ulaşması gerekir.

1. Kaynak kişinin parçaya verdiği isim veya başlık nedir? Aynı parçanın başka isimleri de biliniyor mu? Parçanın ismini bilmiyorsa ondan bahsederken ne gibi bir kelime kullanıyor?

2. Kaynak kişi, parçayı formuna göre sınıflandırıyor mu? Kaynak kişinin sınıflandırmada kullandığı deyimler ve tarifler nelerdir?

3. Parça sadece hatırlanıyor mu yoksa hâlâ icra ediliyor mu? Hâlâ icra ediliyorsa, hangi ortamda ve kaç kere icra ediliyor. Kaynak kişi o parçayı, radyoda, televizyonda, sahnede veya bir törende icra etmiş midir?

4. Parça, nasıl, ne zaman, nereden ve kimden öğrenilmiştir? Kaynak kişi onu ilk kez kendi mi icra etmiştir yoksa başka kişilerden mi dinlemiştir? Kaç kez dinlemiştir? Kaynak kişi öğrenmeyi kolaylaştırmak için parçanın metnini veya melodisini yazmış mıdır?

5. Parçanın, Kaynak kişi için taşıdığı mana nedir? Bir olayı anlatıyorsa bu, belirli bir yerde geçmiş, yaşanmış gerçek bir olay mıdır. Kaynak kişi bu olayın gerçekliğine inanıyor mu? Niçin?

6. Kaynak kişi, parçanın varsa birden fazla şeklini veya melodilerin varyantlarını biliyor mu?

7. Kaynak kişi, parçayı estetik olarak nasıl değerlendiriyor, onu niçin seviyor, niçin icra ediyor? Parça kaynak kişide ne gibi duygular uyandırıyor?

8. Kaynak kişi, parçada, onu ilk duyduğundan beri herhangi bir değişiklik yapmış mıdır? Yapmışsa niçin, ne zaman ve nasıl yapmıştır? Çeşitli melodileri birleştirmiş midir?

Konusuna çok hakim olan bir derleyici, bu soruları sormakta ne kadar yetenekli olursa olsun, bu soruların hepsine cevap almasını beklememelidir. Kaynak kişiler, sorular ve parçalar değiştikçe alınan cevaplar da değişir. Zeki ve hassas kaynak kişiler belki daha uzun ve tam cevap vereceklerdir. Fakat kısa, gelişigüzel, birbirini tutmayan cevapların bile bir folklor meselesini çözmekte faydası olabilir.³

Derlenen bu müzik eserleri üzerinde yapılacak çalışmalar, hiç bir zaman asılları üzerinde değil daima kopyalar üzerinde yapılmalıdır. Asıllar fişlenerek saklanmalı, gerektiğinde bir kopyaları daha çıkartılmalıdır.

Müzikler üzerinde şu çalışmalar yapılabilir.

- a) Notaya alma (Çeviriyazım)
- b) Karşılaştırma (Mukayeseli müzik folklorü çalışması)
- c) Kök arama (Sebeup ve kaynak araştıran müzik folklorü çalışması)
- d) Sadeleştirme
- e) Çokseslendirme

³ S.GOLDSTEIN, Kenneth, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No:49, Ankara, 1983, s.20-24-28-30

Derlenen bu müzik parçaları radyo yayınlarında kullanılmak, notası yayınlanmak, makale ve bildiriler şeklinde kullanılmak, kasetlerde ve yayın organlarında yayınlanmak şeklinde değerlendirilebilirler.⁴

Ülkemizde 1926-1929 yılları arasında İstanbul Konservatuarı bünyesinde yapılan ilk derleme çalışmasına, Yusuf Ziya Demirci, Rauf Yekta, Dürri Turan, Ekrem Besim, Muhittin Sadak, Ferruh Arsunar, Abdulkadir İnan, Mahmut Ragıp Gazimihal ve Operatör Remzi Bey katılmışlardır. Derlenen ezgiler notaya alınarak ondört defter halinde yayınlanmıştır. 1936'da Ankara'da kurulan Devlet Konservatuarı bünyesinde 1937-1945 yılları arasında aralıksız dokuz yıl süren ikinci bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaya Muzaffer Sarısözen, Halil Bedii Yönetken, Ferit Alnar, Necil Kazım Akses, Ulvi Cemal Erkin, Nurullah Şevket Taşkıran, Mahmut Ragıp Gazimihal ve Teknisyen Arif Etikan ile Ali Rıza Yetişen katılmışlardır. Yapılan bu derleme çalışmasında onbin civarında halk ezgisi toplanmıştır.⁵

TRT 1967 yılında on beş uzmandan oluşan yedi derleme ekibi ile Trabzon, Erzurum, Van, Gaziantep, Burdur, Balıkesir, İzmir illeri ve çevrelerinde onbeş gün süren bir derleme çalışması yaptırmıştır. Bu süre içinde yedi ekip toplam yetmişdört iş günü çalışma yaparak 324 teyp bandına 1738 folklor müzik parçası kaydetmişlerdir. Bu çalışmaya Gültekin-Melahat Oransay, Ülkün Aydoğdu, Serepr Özhan, Cenan Akın, Muammer Sun, Erdoğan Okyay, Nurhan Büyükgönenç, Veysel Arseven, Işık Duygu Gülöksüz, Talip Özkan, İlhan Baran, Cengiz Tanç, Suzan Koldaş, Kemal İlerici gibi müzikolog ve uzmanlar katılmışlardır.⁶

Müzik bilimcilere göre müzik türleri tarihsel akışı içinde, yüzyıllar boyunca çağların gelişim kurallarına uyagelmışler ve daima kendilerini yenilemişlerdir. Fakat halk müziğinin gelişme olanakları, bu müziğin özelliği olarak sınırlı, statik ve geleneklere bağlıdır. İşte halk müziğinin değeri gelenekleri sürdürmedeki tutuculuğundadır.⁷

Fakat özellikle 1950'lerden sonra Türkiye'de başlayan ekonomik, kültürel ve toplumsal değişimler, ulaşım ve haberleşme araçlarının ülkenin en ücra köşelerine bile ulaşabilmesini sağlamış, karayolları ile köy ve kasaba insanı büyük şehirlere açılabilmiş, ilişkileri artmış, gazete dergi ve benzeri yayınlarla radyolar, köy ve kasaba insanının dünyaya açılmasını sağlamıştır.

⁴ SUN, Muammer, Türkiye'nin Kültür-Müzik-Tiyatro Sorunları. Kültür Yayınları No:2 Ankara, 1969, s.134-138-142-143

⁵ K.T.Ü., Fatih Eğitim Fakültesi. Güzel Sanatlar Eğitimi Müzik Öğretmenliği. THM Ders Notları, s.10

⁶ SUN, Muammer, Türkiye'nin Kültür-Müzik-Tiyatro Sorunları. Kültür Yayınları No:2 Ankara, 1969, s.150

⁷ Flarmoni Sanat. S.143, s.30

Sonuç olarak günümüz iletişim araçları sayesinde halkımız, müzik ihtiyacını kolaylıkla karşılayabilmekte, dolayısıyla sazlı sözlü sohbet geleneği, yavaş yavaş kaybolmaya yüz tutmaktadır. Oluşturulan “Yurttan Sesler” ekibindeki “Radyo Tarzı” halk müziğimizdeki yöresel çeşitliliğin ve renkliliğin yavaş yavaş kaybolmasına neden olmuştur. Gelişen ekonomik dengeler, köylü-çiftçi kesimine hitap edememiş, büyük kentlere başlayan göçler sonucunda, kendi müziğinden uzak fakat kentli müziğine de yabancı bir müzik türü yaygınlaşmıştır. Aslına uygun halk müziği eserleri daha çok aşıklar ve halk ozanları tarafından icra edilir olmuştur.⁸

Tüm bu gelişmelerin sonucunda, bugün derlenecek folklor malzemeleri yok denecek kadar azalmıştır. Elimizde var olan eserleri bozmadan icra etmenin yanısıra, kıyıda köşede kalmış olabilecek bazı eserleri, bilimsel olarak derleyip repertuarımıza kazandırmak, halk müziğimize yapılacak en iyi hizmetlerden olacaktır.

KAYNAKÇA

ÖZSAN, Sarper,	TRT Müzik Yayınları No:14, Ankara, 1971, s.20-21
S.GOLDSTEIN, Kenneth,	Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No:49, Ankara, 1983, s.20-24-28-30
SUN, Muammer,	Türkiye'nin Kültür-Müzik-Tiyatro Sorunları, Kültür Yayınları No:2 Ankara, 1969, s.134-138-142-143
YENER, Sabri,	K.T.Ü., Fatih Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Müzik Öğretmenliği, THM Ders Notları, s.10
YENER, Sabri,	K.T.Ü., Fatih Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Müzik Öğretmenliği Derlemecilik Dersi, Ders Notları
Flarmoni Sanat,	S.143, s.30

⁸ ÖZSAN, Sarper, TRT Müzik Yayınları No:14, Ankara, 1971, s.20-21